

יש בפסוק זה חוסר איזון בולט. אלוהים מאריך בתיאור המקום שממנו אברהם נדרש לצאת: 'מארצך', 'ממולדתך', 'מבית אביך', אבל בכל הנוגע ליעד שאליו הוא אמור להגיע כמעט שאין הוא אומר דבר. למעשה, אלוהים כלל לא אומר לאברהם לאיזו ארץ עליו ללכת. אלמלא היינו יודעים שמדובר בארץ כנען לא היה כל רמז בלשון הציווי שלשם אברהם צריך ללכת. תיאורטית, אברהם יכול היה לצאת לכל כיוון שהוא וללכת לכל מקום בעולם (ייתכן שזו הסיבה לכך שגם לאחר שהגיע לארץ כנען, אברהם לא השתקע בה אלא ירד למצרים בעקבות הרעב. אולי אברהם חשב שגם מצרים עשויה להיות הארץ המיועדת?).

קריאה זו עשויה להמיט אכזבה על כל מי שמבקש למצוא בציווי הראשון לאברהם רוח ציונית. מסתבר שלא ההגעה אל ארץ כנען ויישובה הן יסוד הציווי כאן. כל זה שולי ביחס לעניין המרכזי, שהוא נכונותו של אברהם לצאת ממקומו אל מסע חדש בצילו של אלוהים. אמנם, אנו יודעים שאברהם לא יכול היה להיעשות לגוי גדול אלא בשבתו בארץ כנען. אבל לא הארץ היא שגורמת לכך אלא הרוח שאברהם מביא עימו. הישיבה בארץ היא רק התוצר של רוח זו.

זו הסיבה שאלוהים איננו אומר מפורשות לאברהם להיכן ללכת ומהי הארץ שאליה הוא צריך להגיע. אלוהים איננו רוצה שאברהם יתמקד ביעד, כאילו הכל מתחיל ונגמר בחלקת האדמה שבה הוא עתיד להתגורר. נסו לשער כיצד היה אברהם מגיב אילו היה יודע שמדובר בארץ כנען. מן הסתם היה מברר עליה ובודק אותה, בדיוק כפי שעשה אביו תרח מספר שנים לפני כן. או אז, המסע של אברהם היה מצטייר בדיוק כמו זה של תרח אביו – הגירה גיאוגרפית ממקום אחד למשנהו.

אך לא זו תכלית המסע. היציאה מחרן אין משמעה רק העתק גיאוגרפי אלא בעיקר שינוי זהותי. אברהם נדרש לצאת לדרך חדשה. לעזוב את המוכר והידוע וללכת בעקבות חזון חדש – להפוך לגוי גדול אשר יהווה ברכה לכל משפחות האדמה. המקום שבו הדבר יתרחש הוא התוצר של החזון הגדול הזה ולא הגורם שלו. לכן מיקומו המדויק הוסתר והושאר לגילוי עתידי. אלוהים רצה שאברהם יתמקד ביציאה, בטרנספורמציה הזהותית שלו, ובכך ישיג את ייעודו.

אמונה באי-וודאות (לפרשת לך לך)

דומה שאין ילד אשר אינו מכיר את הסיפורים ההרואיים אודות אברהם מנפץ הפסלים. מדרש חכמים, המספר על אברהם הצעיר, שניפץ את האלילים שניצבו בחנות שאביו ניהל, ובעקבות כך נידון להישרף באש על ידי נמרוד, ידוע בכל בית בישראל. ועם זאת, לכל הסיפורים הללו אין כל רמז בתורה. את אברהם המקראי אנו מגלים כשהוא כבר בגיל מבוגר. מעט פרטים ביוגרפיים ניתנים לנו אודותיו בפסוקים בודדים בסוף פרשת נח, אך ההופעה המשמעותית הראשונה שלו היא בתחילת פרשת לך לך, כאשר אלוהים שולח אותו מארצו וממולדתו אלא הארץ אשר יראה לו. אברהם אז בגיל שבעים וחמש.

הדבר מפתיע. בכל תורה לא מצאנו אף מנהיג דומיננטי שדמותו נחשפת בגיל כה מבוגר, מבלי שאנו יודעים דבר וחצי דבר על שנות גדילתו וצמיחתו. ודאי שהדבר אינו הולם דמות מרכזית כמו אברהם, ראשון האבות ואבי האומה היהודית. האם לא ראוי היה לספר עליו יותר ממה שהתורה חשפה? האם אין ערך חינוכי בשאלה כיצד גילה אברהם את אלוהים?

*

את התשובה ניתן ללמוד לדעתי מהניסוח המפותל של הפסוק הפותח את הפרשה:

ויאמר אלוהים אל אברהם לך לך מארצך ממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך.

בעתיד. כך ניצל האדם מהפחד.

קירקגור מנסח אחרת את האמונה. קירקגור טוען שהאמונה הדתית אינה מבטיחה דבר לאדם אלא דווקא דורשת ממנו. האמונה לא מספקת לו וודאות בשאלה כיצד יראה העתיד אלא היא מספקת לו את האומץ להתקדם גם כשעתידו אינו מובטח. הרב יונתן זקס ניסח עיקרון זה בבהירות כשכתב ש"האמונה אינה ודאות. האמונה היא האומץ לחיות עם אי-ודאות".¹ במלים אחרות, האמונה היא היכולת להתגבר על הפחד מפני הלא-נודע לא באמצעות גילוי העתיד אלא באמצעות הכוח להתמודד עמו. האמונה היא זו שמאפשרת לאדם להשתנות ולצאת לדרכים חדשות שאינן מוכרות. היא זו שמאפשרת לו לצאת מאזור הנוחות, להתנתק מן המוכר והידוע, ולצעוד לעבר אופקים חדשים. היא זו המאפשרת לקחת החלטות נועזות, המונחות לא מניסיון העבר אלא מהחלום של העתיד.

כזו היתה בשורת האמונה של אברהם. אברהם לימד את העולם שאמונה באלוהים לא נועדה לגלות את העתיד, אלא לתת לאדם את הכוח ללכת בעקבות חזון, גם כשהעתיד אינו ידוע. ואכן, את תיאור חייו של אברהם בפרשות ספר בראשית ניתן לסכם בדיוק כך: חיים של חוסר וודאות. בתחילת מסעו אל הארץ, אלוהים לא אמר לו היכן היא הארץ המיועדת. לאחר שגילה את הארץ, הוא נאלץ לחכות 25 שנים (!) עד שנולד לו ילד משרה. וגם בהמשך, כשכבר הילד גדל, הוא נדרש לוותר עליו בעקידה. בסיפור המקראי כמעט שאין רגע בחייו של אברהם הוא יכול היה להסתכל ולראות את התממשות הבטחותיו של אלוהים. ועם זאת, אברהם מעולם לא הרים ידיים. למרות הפיתוי הגדול, הוא לא ויתר על חלומו ושב לחרן, לחיים הנוחים בחיק משפחתו. אברהם היה אמיץ מספיק כדי לדבוק בחזון שהעניק לו אלוהים. לכך צריך אמונה.

*

זו, כמדומני, הסיבה שבתורה אנו פוגשים לראשונה את אברהם רק בגיל 75. אין זה משנה כמה פסילים שבר עד אז, כפי שתארו זאת חז"ל, ואין זה משנה לכמה תוכנות פילוסופיות הגיע, כפי שצייר זאת הרמב"ם. חידושו הגדול של אברהם לא היה הוודאות בדבר קיום האל, שהשיג בצעירותו. החידוש הגדול של אברהם היה בשפה האמונית החדשה שהביא לעולם, שהציג בזקנותו. אברהם לימד את העולם שאמונה דתית איננה

אגב, המהלך של אברהם זהה בכך למפעל הציוני המודרני. ישנם הטועים לחשוב שעיקר סיפורה של הציונות הוא יישוב ארץ ישראל. מבחינתם המקום הוא הגורם, וכיבוש הארץ הוא שיביא לגאולת העם. אך זו טעות בהבנת הציונות. עיקר הפרוייקט הציוני איננו גיאוגרפי כי אם זהותי. מושאו לא היה רק ארץ ישראל אלא בעיקר עם ישראל. העם הוא שנדרש לעבור מהפכה – מתפיסה עצמית גלותית לתפיסה עצמאית וריבונית, ודבר זה כרוך במהפכה תרבותית וגם רוחנית. ההתיישבות בארץ ישראל היא האמצעי לכך אך לא התכלית.

*

אבל המהפכה שאברהם חולל ביציאתו מחרן לא היתה רק אישית. מדובר היה בבשורה רוחנית גדולה לכל האנושות. למעשה, מושג האמונה הוגדר כאן מחדש. כדי להבין זאת, אבקש להיעזר בהגותו של אחד מההוגים האקסיסטנציאליים החשובים – ההוגה הדני סרן קירקגור.

קירקגור מעמיד אותנו על העובדה המעניינת, שבציר הזמן אנו מנהלים את חייו כמו הליכה לאחור. אנו מתקדמים אל העתיד אך פנינו מופנות אל העבר. הידיעה שלנו חלה רק לגבי דברים שהתרחשו כבר, אך אין בידנו כל מושג לגבי מה שיקרה אתנו בעתיד. אנו צועדים אל עתידנו כשגבנו מופנה אליו. "את החיים אפשר להבין רק לאחור ולחיות רק קדימה", ניסח זאת קירקגור. מציאות זו יוצרת אצלנו חוסר ביטחון קיומי וחרדה של ממש מפני העתיד לבא. פחד זה הוא אחד הכוחות הגדולים המניעים את חייו.

כדי להתגבר על פחד קיומי זה נטו בני האדם מאז ומעולם לנסות להשתלט על העתיד. זו היתה דרכם של עובדי האלילים, המכשפים והמעוננים. אלה שכנעו את ההמונים שביכולתם להשפיע על עתידם – להבטיח להם גשם, בריאות או ילדים, אם רק יקריבו את הקרבנות המתאימים, יבצעו פעולות מסוימות או ישלמו תשלום נאה לכומר. אגב, גם בעולם היהודי יש עד היום "רבנים" שמתנהגים בהתאם. הם משתמשים במסורת היהודית כבעבודת אלילים וקונים להם מעריצים בכך שהם משכנעים אותם שביכולתם לחזות את עתידם ולדאוג לביטחונם. המשותף לכל אלה הוא השימוש באמונה הדתית כזו המעניקה וודאות ביחס לעתיד לבא. הכומר או הרב מבטיחים לאדם מה יקרה

מגלה עתידות אלא מעניקה אומץ להתמודד עם העתיד. אמונה דתית שולחת את האדם לעבר חזון וחלום, גם כשהם מעורפלים ונראים בלתי אפשריים.

לבי אומר לי, שקריאת 'לך לך' נאמרה לאברהם עוד קודם, כפי שאמנם סבורים חלק מהמפרשים. אבל עד כה אברהם לא נענה לה בשלימות. כי כשאמונתו של אדם מבוססת על וודאות, הוא ימנע לצאת למסע שעתידו לא ברור. הוא ישתהה ויתעכב וינסה לברר כל פרט עד שידע כיצד ומתי הדברים יקרו. רק בגיל 75 זכה אברהם להגיע למדרגה בה הוא מסוגל לצאת אל הדרך גם כשאין הוא יודע להיכן וכיצד חלומו יתממש. רק אז התחיל את הפרוייקט הגדול של האמונה הישראלית.

וכך, מאז ועד היום, אברהם מסמל עבור העולם כולו את אבי המאמינים. אברהם הוא המחדש הגדול של האמונה כאומץ ותעוזה לנוכח חיים של חוסר וודאות. אמונה זו היא שנתנה את הכוח ליהודים לאורך כל הדורות לדבוק בזהותם ובדרכם גם בתנאים קשים ובלתי אפשריים, וגם כשהעתיד לא בישר להם טובות. כמו לאברהם, גם לעם ישראל היה חזון על ימים טובים ועל משיח, אך מעולם הם לא ידעו כיצד הדברים ייראו ומתי הם יתרחשו. חכמים אסרו לחשב את הקץ, 'והרמב"ם קובע להלכה שאין אנו יודעים כיצד כל מה שנאמר ביחס למשיח יתרחש עד שהוא יתרחש. 'ובכל זאת, למרות חוסר הבהירות הזה וקושי הדרך, היהודים נשארו נאמנים לחזונם.

זו הדרך האברהמית. זו הבשורה הגדולה של האמונה המקראית. זה מקור הכוח של כל חולם חלום לנסות להגשים את חלומו ולהאמין שאפשר לתקן ולשנות את העולם, גם כשכל הסיכויים לרעתו. המעיזים לחלום הם צאצאיו של אברהם.